

РОБОТА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА
В МОЛОДШІЙ ЛОГОПЕДИЧНІЙ ГРУПІ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ

Рібцун Ю.В.,

Інститут спеціальної педагогіки АПН України

Робота практичного психолога є невід'ємною складовою повноцінного гармонійного формування дитячої особистості. Зважаючи на це, з 2004 р. у штатний розклад спеціальних ДНЗ була введена посада практичного психолога з метою оптимізації навчально-виховного процесу та підвищення ефективності корекційно-розвивальної роботи (Додаток 1 до листа Міністерства освіти і науки України від 11.08.2003 р. №1/9–380).

Особливого значення робота практичного психолога набуває у молодшій логопедичній групі для дітей із ЗНМ. Це пояснюється тим, що, крім мовленнєвих порушень та вторинних відхилень у формуванні психічних процесів, які спостерігаються у дітей-логопатів усіх вікових груп, переживання найбільшого стресу через адаптацію до нових умов життєдіяльності відбувається саме у молодшому дошкільному віці, адже переважна більшість дітей четвертого року життя із ЗНМ вперше приходять до дитячого садка. Все вищезазначене свідчить про важливість проведення своєчасної кваліфікованої психолого-педагогічної роботи вже з перших днів перебування малюків у спеціальному ДНЗ.

Психологічний вік – поняття умовне і визначається не лише календарними строками, тобто кількістю прожитих років та місяців, але й етапом психічного розвитку. Як зазначають наукові дослідження, для дітей четвертого року життя характерні: висока чутливість до дискомфорту, різкі переключення емоцій з переважанням сильної модальності, конфліктність (криза „Я – сам”), партнерська ігрова діяльність, мимовільні увага та пам'ять, наочно-дійове мислення. Об'єктом пізнання у молодших дошкільників виступають предмети найближчого оточення, їх властивості та призначення, основним способом пізнання – експериментування. На цьому віковому етапі переважає ситуативно-ділова форма спілкування, тому для більшості дітей стосунки з однолітками є малоцікавими, а взаємовідносини з

дорослими стають джерелом багатоваріативних способів діяльності та партнерства у грі [1, 2, 5].

Хоча для молодших дошкільників із ЗНМ притаманне наближення рівня невербального інтелекту до норми, об'єктом пізнання у них є внутрішня будова предметів, способом пізнання – маніпулювання та розбирання, формою спілкування – ситуативно-особистісна, стосунки з дорослими проявляються лише як потреба у захисті та допомозі, а звідси – предметно-маніпулятивна ігрова діяльність або ігри поряд, що за нормативними показниками властиве дітям більш раннього віку. Це є ще одним підтвердженням нагальної необхідності у проведенні не лише спеціальної педагогічної, а й психологічної роботи.

Згідно Положення про психологічну службу системи освіти України (наказ Міністерства освіти України 03.05.99 р. № 127) основними видами діяльності психологічної служби в умовах ДНЗ є:

- *діагностика* – психологічне обстеження дітей, моніторинг змісту й умов індивідуального розвитку дошкільників, визначення можливих причин виникнення труднощів у навчально-виховному процесі;

- *корекція* – здійснення відповідних психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку і поведінці дітей;

- *реабілітація* – надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які переживають психотравмуючу ситуацію (перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), в адаптації їх до умов навчання і життєдіяльності;

- *профілактика* – своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку, становленні дитячої особистості, формуванні міжособистісних стосунків, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі тощо.

Робота дитячого психолога здійснюється шляхом налагодження з молодшими дошкільниками із ЗНМ теплих, довірливих, доброзичливих і цілющих контактів з метою допомогти дітям перейти з одного ступеня розвитку на інший, вищий і гармонійний.

Психодіагностична робота проводиться протягом усього навчального року. Її змістом є систематичне вивчення психофізичного та соціального розвитку дошкільників, мотивів їх поведінки та різних видів діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, мовленнєвих, фізичних, статевих та інших індивідуально-типологічних особливостей (тип темпераменту, способи сприймання, властивості нервової системи тощо).

Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота може проводитись у індивідуальній, підгруповій формі чи спільно з дитиною та батьками в залежності від поставлених завдань. Сферою корекційно-розвивального впливу можуть бути як окремі психічні процеси (мислення, увага, пам'ять), так і дрібна, загальна моторика, емоції та спілкування. Вивільнення пригнічених емоцій (гніву, страху, образи тощо), їх стабілізація, створення умов для формування у дітей мотивації до пізнання, коригування поведінкових реакцій у спілкуванні сприяють повноцінному психічному та особистісному розвитку. Використання елементів психогімнастики, загальнорозвивальних гімнастичних і психокорекційних вправ та ігор, АРТ-терапії, терапевтичних казок дозволяє зробити роботу практичного психолога цікавою, насиченою та ефективною.

Психологічна просвіта у вигляді проведення лекцій, тренінгів, ділових ігор, психолого-педагогічних консиліумів дає змогу педагогам та батькам краще зрозуміти поведінку окремої дитини, прослідкувати взаємозв'язок між її мовленнєвим та психофізичним розвитком, стимулювати активну посильну участь у формуванні дитячої особистості.

Особливо важливим для молодших дошкільників із ЗНМ є надання психологічної допомоги в період *адаптації* (від лат. *adapto* – пристосовую) – процесу взаємодії особистості з соціальним середовищем у нових умовах. Діти четвертого року життя тільки-но починають відкривати для себе світ соціально-суспільного життя, а тому забезпечення відповідного психологічного клімату для нормального самопочуття в умовах логопедичної групи виступає на перший план.

Новий для дошкільника, чіткіший розпорядок дня, незнайомі дорослі та діти, острах бути покинутим мамою можуть викликати у малюка почуття невпевненості,

напруження, навіть тривожності. Такий несприятливий емоційний фон негативно впливає на перші враження дитини про дитячий садок, утруднює звикання до нього. Численні дослідження (О.В. Запорожець, М.М. Кольцова, Г.О. Люблінська, В.С. Мухіна, М.Б. Цукер) свідчать, що в нормі у молодшому дошкільному віці мозок дитини є пластичним, і якщо зміни відбуваються не так часто і не дуже різко впливають на звичний спосіб життєдіяльності, то при правильному педагогіко-психологічному підході у малюка досить швидко відновлюється врівноважена поведінка і не залишається ніяких негативних наслідків, тобто він досить швидко у повній мірі адаптується до нових умов свого життя [2, 5]. Протікання адаптаційного періоду залежить також від типу вищої нервової діяльності, стилю виховання в сім'ї, емоційної залежності від матері, попереднього досвіду пристосування дитини до нових незвичних для неї умов. Тим дітям, котрі перед вступом до ДНЗ отримували багато вражень, жили у різних умовах (на дачі, в селі, у родичів тощо), набагато легше звикнути до дитячого садка, ніж тим, життя яких було одноманітним і спілкування зводилося лише до одного дорослого (наприклад, матері).

У дітей четвертого року життя із ЗНМ простежуються слабкі гальмівні імпульси та відносно мала рухливість нервових процесів, що в свою чергу призводить до недостатнього розвитку адаптаційних механізмів. Часто період адаптації загострює спогади про невдалий попередній досвід перебування у ДНЗ через нерозуміння мовлення дитини дорослими та однолітками. До того ж, таким дітям важко відмовитись від старої іграшки чи будь-якої речі, звичного ритму життя, тому протікання адаптаційного періоду у молодших дошкільників із ЗНМ відбувається набагато складніше порівняно з однолітками з масових дитячих садків і супроводжується низкою порушень поведінки та загальносоматичного стану. Це може проявлятися у сильному нервово-психічному напруженні, реакціях негативізму, збільшенні агресивності чи замкнутості, відмові від їжі, порушенні сну, різких коливаннях емоцій (сміх–плач), підвищенні температури, появі чи загостренні хвороб шлунково-кишкової та сечовидільної систем.

Саме тому входження молодшого дошкільника із ЗНМ в логопедичну групу повинне бути поступовим, відбуватися під контролем вихователів, психолога і

батьків, сприяти розвитку відповідних адаптаційних механізмів для подальшого виховання самостійності, емпатії, уваги до оточуючих і здатності перебувати в колективі.

Вперше прийшовши до дитячого садка, дитина разом з батьками знайомиться з приміщенням групи, вихователем і його помічником, психологом, логопедом і дітьми. Спочатку доцільно приводити дитину тільки на прогулянку, залучаючи її до сумісних ігор з ровесниками. По мірі адаптації дитини вже можна залишати її з ранку до обіду, а через кілька днів – на обід та сон. В період звикання буде доречним тимчасове збереження звичних для дитини виховних прийомів, навіть у тому випадку, якщо вони суперечать встановленим правилам дошкільного закладу, адже одночасне порушення кількох стереотипів буде негативно відбиватися на психіці молодшого дошкільника із ЗНМ. З метою полегшення адаптації можлива інтимізація предметів, коли кожна дитина грається власними іграшками, що надає їй впевненості, відвертає увагу від розлуки з батьками.

З перших днів перебування молодших дошкільників із ЗНМ у дитячому садочку практичним психологом проводяться індивідуальні заняття на зняття загального психофізичного напруження, колективні види роботи з метою формування позитивного ставлення до педагогів та однолітків групи, спільні заняття за участю батьків і дітей.

У роботі з молодшими дошкільниками із ЗНМ психолог активно користується мімікою та жестами, яскраво вираженими емоціями, інтонаційно насиченим мовленням, використовує будь-яку ситуацію, щоб створити умови для радісних переживань дітей. Своєю поведінкою він стимулює малюка до пізнавальної активності, демонструє свою зацікавленість у спілкуванні з ним під час гри, радіє його успіхам, співчуває невдачам, що значно підвищує ефективність корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи.

Пропонуємо зразки ігор, які може використовувати практичний психолог у своїй роботі з молодшими дошкільниками із ЗНМ.

Котик спить

Мета: Формувати у дітей уміння розслаблятися.

Закріпити ізольовану вимову звука [ф].

Розвивати плавне немовленнєве дихання.

Обладнання: музичний запис Р. Паулса „День розтане, ніч настане” (колискова).

Словникова робота: пояснення значень слів „смеркання”, „госпóда”.

Попередня робота: вправи на дихання животом.

Хід:

Діти сидять на килимі. Психолог читає вірш:

У старої баби Гані
Проживає кіт Мартин.
Від смеркання до смеркання
Спить в господі він один.

(М. Ясакова)

Пропонує перетворитись на котиків, що сплять. Звучить музика. Діти лягають на килим, одну (ведучу) руку кладуть на животик, заплющують очі і „засинають”. Дихають животом, причому роблять глибокий вдих і видихають зі звуком *ф-ф-ф*.

Ведмежа і Вітер

Мета: Формувати у дітей уміння знімати психом’язове напруження.
Закріпити ізольовану вимову голосних ([o], [y], [и], [e]) і приголосних ([x], [д], [м]) звуків.
Розвивати вміння діяти за наслідуванням, мімічну, загальну моторику.

Попередня робота: розгляд ілюстрацій, читання віршів.

Словникова робота: пояснення значення слів „барліг”, „ласувати”, „дрімає”.

Хід:

Психолог пропонує дітям послухати казочку, в якій вони будуть активними учасниками, адже виконуватимуть рухи та промовлятимуть звуки. Психолог розповідає казочку, супроводжуючи розповідь виконанням відповідних рухів, діти повторюють їх, промовляють звуконаслідування.

Дрімало в барлозі ведмежатко. (Діти підкладають складені руки під щоку зі звуком *x-x-x*) Раптом подув сильний вітер (*y-y-y*). Змерзло Ведмежатко (обхоплюють руками плечі: *д-д-д*). Розсердилось воно на вітер (хмурять брови, вимовляючи *и-и-и*). Вітер здивувався (дивуються: *о-о-о*) та й полетів собі. Зраділо Ведмежа (*e-e-e*). Дістало з полиці мед і з задоволенням стало ласувати (Діти наче тримають горщечок з медом у лівій руці, а у правій – ложку, виконують жувальні рухи, облизуються, задоволено сопуть: *м-м-м*).

Пташечка

Мета: Формувати соціальну компетенцію дошкільників шляхом розвитку здатності розуміти емоції інших.

Закріпити ізольовану вимову звука [х].

Розвивати дрібну моторику.

Обладнання: лялька-хлопчик Василько, сюжетна картинка із зображенням хлопчика, що тримає на руках змерзлу пташку.

Попередня робота: спостереження за пташками, підгодовування їх, розгляд ілюстрацій, читання віршів.

Словникова робота: пояснення значення слів „жменька”, „мерщій”.

Хід:

Діти сидять на килимі, утворивши коло. Психолог знайомить дітей з лялькою – хлопчиком Васильком, від імені хлопчика розповідає вірш:

Я щодня встаю раненько,
Одягаю кожушок,
Наберу насіння в жменьку
І виходжу до пташок.
Я кажу їм: „Добрий ранок!” –
Віддаю смачний сніданок
І біжу мерщій до хати,
Щоб пташкам не заважати.

Психолог показує дітям сюжетну картинку „Як Василько пташку врятував”. Пропонує уявити, що у кожного з дітей в долоньках маленька пташечка. Діти

виставляють вперед зведені разом зігнуті в ліктях руки, розкривають долоні. Поволі згинаючи пальчики, ховають пташечку від холоду. Зігріваючи пташечку своїм диханням, промовляють звук х-х-х. Потім психолог пропонує дітям розкрити долоні, подивитися на зігріту пташку і посміхнутися їй. Пташечка зігрілася і вже може летіти. Діти підкидають пташечку вгору і махають їй на прощання руками.

Сонячний зайчик

Мета: Формувати у дітей уміння знімати психоемоційне напруження.
Вправляти у промовлянні звуконаслідування „оп”.
Закріпити знання назв частин тіла, вміння орієнтуватися в ньому.

Обладнання: музичний запис звуків природи.

Попередня робота: ігри з сонячними зайчиками.

Хід:

Діти сидять на стільчиках, розставлених по колу. Звучить спокійна музика.

Психолог промовляє закличку:

Вранішнє сонечко, лагідне сонечко,
Пошли промінці у наше віконечко.
Зайчиків сонячних будем чекати,
Хочемо з ними сьогодні пограти!

(Ю. Рібцун)

Пропонує дітям заплющити очі, відчутти, як теплий сонячний промінчик промайнув по ногах, руках, пробіг по обличчю. Розповідає: „Промінчик, який тільки-но гладив вас, привів із собою жвавого сонячного зайчика. Він ні хвилинки не всидить на місці, бо дуже любить стрибати”. Психолог почергово називає імена дітей та частини обличчя (тіла), куди нібито стрибнув сонячний зайчик. Названа дитина повинна торкнутися до вказаної дорослим частини обличчя (тіла), промовити „оп” і погладити її.

Чудо-тваринка

Мета: Формувати у дітей уміння знімати психоемоційне напруження.
Вправляти у виконанні дій за сигналом, промовлянні звуконаслідування „тук”.

Розвивати немовленнєве дихання, загальну та дрібну моторику, уяву.

Виховувати уміння чути і тактильно відчувати одне одного.

Обладнання: метроном, аркуші паперу на кожну дитину, кольорові олівці, гуашеві фарби, пензлики, ємності для води, серветочки.

Попередня робота: вправлення в ритмічній ходьбі під лічбу „раз–два”.

Хід:

Діти стоять в колі, взявшись за руки. Психолог промовляє закличку:

Чудо-тваринка у нас прожива,
Серце її робить різні дива:
Може сміятись, любити, жаліти...
Що воно може, покажемо, діти!

(Ю. Рібицун)

Продовжує пошепки: „Уявіть, що всередині нашого кола знаходиться чудо-тваринка. Вона дихає. Давайте подихаємо разом з нею. Дихайте глибоко, спокійно, на повні груди. А ось так б’ється велике добре серце чудо-тваринки” (звук метронома). Психолог пропонує дітям, слухаючи звучання метронома, на вдих робити разом крок вперед, промовляючи „тук”, на видих – крок назад із промовлянням „тук”. Психолог наголошує на тому, що рухи роблять всі разом, не розриваючи рук. Діти нахиляються та посміхаються невидимій чудо-тваринці. По завершенні гри сідають за столи і малюють свою чудо-тваринку.

Тихше, тихше, мишенята!

Мета: Формувати соціальну компетенцію дошкільників шляхом розвитку здатності виражати власні емоції.

Вправляти у ходьбі на носочках, у переключенні за сигналом з одного руху на інший.

Удосконалити вміння розуміти вербальну інструкцію педагога.

Закріпити ізольовану вимову всіх голосних звуків.

Розвивати мімічну, загальну моторику, слухову увагу та пам’ять.

Обладнання: іграшковий кіт, наголівники мишенят за кількістю дітей, музичний запис Б. Берліна „Спляче кошень”.

Попередня робота: розгляд ілюстрацій, читання віршів, вправлення в ходьбі на носочках.

Хід:

Діти сидять на стільчиках, розставлених по колу. Психолог повідомляє, що сьогодні до них в гості завітає котик, читає вірш:

Котика нема! – А-а-а!	Розгублений вираз обличчя, розвести руки в сторони.
Де наш котик, де? – Е-е-е!	Здивуватися, піднявши брови.
Мишку з’їв малу. – У-у-у!	Розсердитись, звести брови до перенісся.
Спить на печі – І-і-і!	Складені долоні покласти під праву щоку, заплющити очі.
Має гарні сни. – И-и-и!	Посміхнутися із заплющеними очима.
Не будить його! – О-о-о!	Осудливий рух вказівним пальцем.
Тихо, мишки всі! – І-і-і! <i>(за М. Підгірянкою)</i>	Вказівний палець піднести до губ.

Пропонує дітям послухати вірш ще раз, спільно виконуючи рухи та домовляючи голосні. Психолог говорить: „Мишки так гарно пищали, що, напевно, і вам захотілося перетворитися на мишенят. Так? Зараз я допоможу вам у цьому (одягає дітям наголівники). Ой, які гарні в мене мишенята!”. Притишеним голосом продовжує: „Ось там (показує на килим) спить котик. Під музику мишенята повинні на носочках ходити навколо котика тихо-тихо, щоб не розбудити його. Коли музика припиниться, мишенята повинні зупинитися і зробити ось так (підносить вказівний палець до губ і пошепки каже: і-і-і)”.

Найчастіше ігри-заняття проводяться у колі. В залежності від поставлених корекційних завдань діти можуть сидіти або стояти. Форма кола створює у молодших дошкільників із ЗНМ відчуття захищеності, цілісності та єдності, дозволяє відчувати можливість відкритого спілкування, що робить психологічні заняття продуктивнішими, допомагає не лише скоригувати поведінку та психоемоційний стан дітей, а й розвинути їхнє мовлення.

Таким чином, робота практичного психолога в умовах логопедичної групи для дітей четвертого року життя із ЗНМ є дуже важливою та відповідальною, адже саме від кваліфікованої допомоги психолога у налагодженні дитиною перших контактів з педагогами та ровесниками залежить подальша результативність усієї навчально-виховної педагогіко-психологічної роботи на протязі року. Тільки тісна співпраця психолога, вихователів, логопеда і батьків дозволить у повній мірі зробити навчання та виховання молодших дошкільників із ЗНМ високоякісним і продуктивним.

Література:

1. Истратова О.Н. Практикум по детской психокоррекции: игры, упражнения, техники / Оксана Николаевна Истратова. – Ростов н/Д : Феникс, 2007. – 349 с. – (Психологический практикум).
2. Люблінська Г.О. Дитяча психологія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Ганна Олександрівна Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 355 с.
3. Марінушкіна О.Є. Поради практичного психолога / О.Є. Марінушкіна, Ю.О. Замазій. – Х. : Вид. група „Основа”, 2007. – 237 с. – (Дошкільний навчальний заклад. Психологія виховання).
4. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / Ирина Ивановна Мамайчук. – СПб : Речь, 2003. – 399 с.
5. Психология дошкольника : [хрестоматія / сост. Урунтаева Г.А.]. – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – 408 с.

Анотація

У статті розкрито зміст та особливості роботи практичного психолога в молодшій логопедичній групі для дітей із ЗНМ.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, молодші дошкільники, психодіагностика, корекція, адаптація.

Аннотация

В статье раскрывается содержание и особенности работы практического психолога в младшей логопедической группе для детей с ОНР.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, младшие дошкольники, психодиагностика, коррекция, адаптация.

Summary:

The article is dedicated to the work of a practical psychologist who helps children of early preschool age with general speech underdevelopment.

Key words: children of preschool age with general speech underdevelopment, psychodiagnostics, correction, rehabilitation, adaptation.